
Richtlijnen, normen en wetten

Herman Wolfs¹

Inleiding

Dat de wereld complex in elkaar steekt zullen velen onderkennen. Dat dit ook voor de waterwereld opgaat is niet vreemd. Om zicht op en sturing in deze complexe wereld te krijgen zijn in de loop van de tijd richtlijnen, normen en wetten opgesteld. Waar leidt dit toe - of sterker - waar heeft dit toe geleid? Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat zo langzamerhand de reden en noodzaak voor richtlijnen, normen en wetten uit het oog zijn verloren. Het lijken instrumenten geworden om watervraagstukken op te lossen zonder de kern ervan te hoeven kennen en het vraagstuk in een holistisch verband te hoeven beschouwen.

Dualistisch standpunt

Het is ongeveer 400 jaar geleden dat de filosoof Descartes de stelling ‘Cogito ergo sum’ poneerde. Met deze stelling ‘Ik denk, dus ik ben’ scheidde hij de geest van het lichaam en gaf hier mee aan dat de geest bestaat. Al filosoferend werd de subjectiviteit van de menselijke waarneming steeds duidelijker. Wat is werkelijkheid? Wat is illusie? Wat de mens waarneemt bleek onbetrouwbaar en aan de werkelijkheid zoals de mens die waarneemt kan worden getwijfeld. Echter, bewijsvoering moet plaatsvinden op onbetwifelbare argumenten.

Onbetwifelbare argumenten? De wetenschap kan daar wat mee: alles wat niet onomstotelijk vaststaat, is niet bewezen. Omgekeerd, wat bewezen is, is juist. De deductieve wetenschap is een feit. De mens is voortvarend aan de gang gegaan en door deze denkwijze zijn vele ontdekkingen gedaan en waarheden ontstaan. Ook de hydrologische wereld is rondom deze filosofie opgebouwd.

De hydrologische kennis is ontstaan uit inzicht en creativiteit. We verbeelden ons hoe water stroomt en proberen dit te beschrijven. Hiervoor wordt de taal van de wiskunde gebruikt. Eerst vereenvoudigen we de werkelijkheid, vervolgens beschrijven we deze nieuwe werkelijkheid in formules. Hiermee is de creativiteit van de geest gevangen en vanaf dat moment gebruiken we formules om de werkelijkheid te beschrijven.

Door de hydrologische kennis in formules te ‘vangen’ is het mogelijk geworden de kennis op een eenvoudig wijze door te geven. De formules blijken immers de hydrologie aardig te beschrijven. Al snel worden de formules als waar aangenomen en de gedachte ontstaat dat iemand kennis van de hydrologie bezit door de formules te gebruiken.

¹ Oprichter vanuit een holistische visie van Delftsessions te Delft; Hermanwolfs@cs.com. Ook parttime werkzaam als senior geohydroloog bij de afdeling hydrologie van Fugro Ingenieursbureau BV; H.wolfs@fugro.nl.

Ingewikkelde problemen worden aangepakt. De formules worden creatief, maar regelmatig zonder inzicht, toegepast en als, eventueel met een ingewikkeld computermodel, de werkelijkheid redelijk wordt benaderd zijn we tevreden. We controleren dit door in de werkelijkheid te kijken en daar metingen uit te voeren. Als het veronderstelde soms toch fors afwijkt is dit wat minder, maar dat wordt op een of andere manier geaccepteerd, dan wel verklaard. De met de formules beschreven werkelijkheid is dé werkelijkheid geworden.

Toch blijven mensen met inzicht en een creatieve geest zich hier ongemakkelijk bij voelen. Zij weten dat de werkelijkheid anders is en keren terug naar het creatieve denken om te komen tot een betere beschrijving van de werkelijkheid. Daar de werkelijkheid voor de meerderheid inmiddels vastligt, wordt het echter erg moeilijk de meerderheid van een andere werkelijkheid te overtuigen.

Richtlijnen

Richtlijnen brengen kennis naar de praktijk. Inzicht en kennis zijn gebruikt om een vereenvoudigde werkelijkheid met formules te beschrijven. Dus, om niet steeds opnieuw te hoeven beginnen, gaat men van de ontwikkelde formules gebruik maken. Dit is mogelijk omdat 'de werkelijkheid' immers al met formules is beschreven. Om een probleem op te lossen worden vervolgens richtlijnen opgesteld. Hiervoor worden uit het woud van theorieën, formules gekozen die vervolgens in de richtlijnen worden opgenomen.

Wat is een richtlijn eigenlijk en wie stelt die op? Een richtlijn is een aanwijzing van een te volgen gedrag of handelswijze. Dit impliceert dat iemand, die de ervaring heeft dat een probleem met een bepaalde handelswijze kan worden opgelost, een richtlijn opstelt. Hiermee wordt verondersteld dat anderen eveneens, door deze richtlijn te volgen, soortgelijke problemen kunnen oplossen. Een richtlijn vangt of vervangt dus de creativiteit. Met een richtlijn worden problemen opgelost, maar een creatieve geest kan ook besluiten de richtlijn niet te gebruiken en zélf het probleem aan te pakken. Kortom, een richtlijn is niet bindend. Wel wordt dit al gauw als lastig ervaren, want een richtlijn niet zomaar volgen vereist flexibiliteit en affiniteit met het vraagstuk van de beoordelaar.

Normen

Wanneer richtlijnen zeer vaak worden toegepast, wordt het vreemd als iemand een andere methode kiest om een probleem op te lossen; ook al kan een eigen weg tot creatievere oplossingen leiden. Maar oei! er wordt afgeweken van de *normaal* gebruikte richtlijnen. Het te kunnen beoordelen of een andere methode beter of juist is, vereist inzicht, creativiteit en kennis: de norm wordt geboren. Vanaf nu moet de norm gevolgd worden, de uniformering van de oplossingsmethoden.

De beoordelaars omzeilen hiermee het probleem dat ze inzicht, creatief vermogen en kennis van de materie moeten bezitten om hun werk te kunnen doen. Wijkt iemand van de norm af, dan zijn de beoordelaars gevrijwaard van kritiek en kunnen zij hun waarde behouden door het afwijkend gedrag voor te leggen aan een deskundige. Soms wordt de mogelijkheid aan degene die van de norm afwijkt geboden om zelf te 'bewijzen' dat zijn/haar methode (ook) goed is. Dit is op zijn minst vreemd te noemen als bedacht wordt hoe inzicht, creativiteit en kennis tot richtlijn en vervolgens tot norm is verheven.

Wetten

Wat is een wet ook al weer? Een wet is een door de wetgevende macht vastgesteld en met gezag gehandhaafd geheel van voorschriften en regels voor maatschappelijk leven. Op het niet voldoen aan de wet staan vervolgens sancties. Iets moet volgens de wet worden gedaan. Een wet maakt iets in zekere zin rigide. Afwijken van een wet kan niet, wel kan een wet ontdoken worden. Ontduiken is strafbaar. Om toch enigszins tegemoet te komen aan onzinnige wetgeving is het gedogen uitgevonden.

Een norm tot wet verheffen is hiermee de ultieme methode om mensen die geen inzicht in het vakgebied hebben toch de mogelijkheid te geven om, op een of andere manier, op een geaccepteerde wijze te oordelen. Vanuit maatschappelijk oogpunt is dit uiteraard te billijken. De onnoemelijke hoeveelheid mogelijkheden maakt het noodzakelijk om richting te geven aan de mogelijke oplossingen. Toch impliceert een wet een soort werkelijkheid die niet bestaat. Op het moment dat iets wet geworden is ontstaat een nieuwe, in mijn ogen verkeerd gebruikte, creativiteit. Deze nieuwe creativiteit uit zich in het zoeken naar mogelijkheden om iets binnen het wettelijk kader te verwezenlijken.

Maatschappelijke context

In een complexe maatschappij zijn wetten nodig om een leefbare samenleving te houden, maar het omgekeerde is niet zeker: Wetten maken niet per definitie een leefbare samenleving. Door er alleen al aan te denken dat wetten inzicht en creativiteit minimaliseren zou dit duidelijk moeten zijn.

Hydrologie is een vak, maar ook een wetenschap. Wetenschap ondersteunt het maatschappelijk denken. Hier heerst een gedachtegoed voortkomend uit de maatschappij. Wat willen we gezamenlijk? Wat de meerderheid wil, wordt het crescendo. In Nederland kiezen we vertegenwoordigers die vervolgens uitmaken wat we willen. Afhankelijk van hun politieke overtuiging kleuren zij de werkelijkheid. Sterker, zolang ze mandaat hebben, bepalen ze de werkelijkheid. Deze totale (gewenste) werkelijkheid wordt vormgegeven. Belangrijke hulpmiddelen hierbij zijn richtlijnen, normen en vooral wetten. Deze komen voort uit beleid, waarvan verondersteld wordt dat de meerderheid deze ondersteunt.

Ook in het vakgebied van de hydrologie blijkt dit op te gaan. Wetten worden gehanteerd en de nieuwe creativiteit rond wetten zorgt voor het binnen wetten oplossen van vraagstukken. Is dit een optimale keuze? Nee, ben ik sterk geneigd te zeggen. Is dit dan de meest economische keuze? Hier is wat mij betreft ook heel wat op af te dingen. Een probleem wordt niet optimaal opgelost door je op wetten te richten, maar op inzicht, creativiteit en kennis om een, ook maatschappelijk, optimale en verantwoorde oplossing te vinden.

Albert Einstein was zo'n honderd jaar geleden een van de eerste die de werkelijkheid op losse schroeven zette. Al vrij snel daarna werd duidelijk dat de werkelijkheid wordt bepaald op het moment dat we een werkelijkheid uit oneindig veel werkelijkheden manifesteren laten worden. We leven in een aaneenschakeling van verstilde werkelijkheden.

Achter elkaar geplaatst wordt het, net als een film, afgedraaid. De werkelijkheid wordt door ons gemaakt door continu keuzes te maken.

Ik kan mij voorstellen dat deze zienswijze niet door iedereen wordt gedeeld. Door op deze manier naar de werkelijkheid te kijken kan echter worden begrepen wat er in ieder geval op het gebied van hydrologie aan de hand is. Het geeft duiding aan mijn stellige overtuiging dat de inhoud de laatste decennia beduidend minder belangrijk is geworden dan de vorm.

Discussie

Als ik vanuit mijn kennis en ervaring én met enige creativiteit in de hydrologische wereld om me heen kijk, zie ik dat beleid en wetten tot onbedoelde effecten en mogelijk zelfs verkeerde keuzes kunnen leiden.

Iedereen die dit artikel leest kan bij zichzelf te raden gaan en makkelijk voorbeelden uit zijn of haar eigen praktijk vinden. Of het nu gaat om beleidsmakers, pragmatici, wetenschappers, vergunningverleners of handhavers, voorbeelden zijn er genoeg. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat, behoudens mogelijk een paar personen van het eerste uur, weinigen nog begrijpen waar we me bezig zijn.

Saillant voorbeeld uit de praktijk is de Grondwaterwet en de hieruit opgestelde provinciale verordeningen in relatie met het onttrekken van grondwater. De regelgeving is inmiddels zo ver doorgeschoten dat, op basis van wetten, aangegeven wordt hoe moet worden gehandeld. De wettelijke verplichtingen die hieruit ontstaan, zijn zover doorgeschoten dat het voor nadenkende en bevlogen mensen volstrekt onduidelijk is waarom het zo moet. De wetten zorgen er voor dat inzicht en normaal creatief denkvermogen als belachelijk worden neergezet. Tijdsnormen worden inmiddels niet meer op de wijze gebruikt waarvoor ze bedoeld zijn, maar om aan te geven dat er nog tijd is om nog niet te hoeven reageren! Richtlijnen, die via normen vervolgens tot wet zijn verheven, maken het mogelijk en zelfs normaal om niet meer via creativiteit en kennis te zoeken naar optimale oplossingen. De consequenties zijn duidelijk. Ook voor mij is dat niet moeilijk. Graag had ik hier dan ook een bloemlezing willen geven, maar dit is niet nodig want iedereen die dit leest kent wel voorbeelden uit de praktijk.

Dit artikel is bedoeld om hydrologisch Nederland wakker te schudden en weer bewustzijn te kweken over waar we ons nu eigenlijk mee bezig houden. *'Kunnen we misschien eens bewust nadenken en recapituleren waarom we iets op een bepaalde manier doen!'* Als we echt vinden dat we het geweldig doen: Oké dan is dat zo, maar dan hebben we dat tenminste wel weer eens een keer vastgesteld en uitgesproken.

Als er, naar aanleiding van dit artikel, een aantal leden van de NHV is dat zichzelf de vraag stelt: 'Waarom doen we het zo en is er echt geen andere weg' is het zaadje terecht gekomen in vruchtbare grond. Naar mijn mening is inzicht, creativiteit en kennis de basis om tot optimale(re) oplossingen te komen, zowel nu als in de toekomst. Ook wil ik graag de discussie openen over hoe het op dit moment allemaal wordt geregisseerd. Ik schrijf bewust geregisseerd omdat het voor mij inmiddels meer verworden is tot een toneelstuk dan een werkelijkheid waarmee ik nog overweg kan. Niet meer gestuurd op inzicht, creativiteit en kennis, maar op macht, geldstromen en wettelijke mogelijkheden

wordt onderhand een hydrologische werkelijkheid gecreëerd, gespeend van kennis en creatief vermogen om voor de maatschappij tot optimale oplossingen te komen. Korte termijn denken, mede gevoed door managers die geen kennis meer van de hydrologie bezitten, is hier zeker mede debet aan.

Waarom gaat vorm boven inhoud? Waarom wordt niet eerst naar de inhoud gekeken en deze dan tot vorm gebracht?

Om een tipje van de sluier op te lichten: Nederland bouwt nog steeds en heeft, volgens de geluiden die mij bereiken, nog weinig vertrouwen in het overheidsapparaat, dat liever creatief vermijdingsgedrag toont, dan in overleg te treden. Het overheidsapparaat wordt lang niet altijd meer beschouwd als een apparaat met kennis en creativiteit dat samen met de burger tot een optimale oplossing komt. Het wordt meer en meer gezien als een macht die haar eigen regels stelt en ook economische gezien ons kapitaal helpt vernietigen door rigide de wetten te volgen.

Voorbeelden kunnen eenvoudig gevonden worden. Bij bouwprojecten waar bemaalen moet worden wordt dit regelmatig schrijnend duidelijk. Het wordt bijna normaal dat een beetje bouwwerk, door problemen met de bemaling, stil komt te liggen; en dit terwijl de bouw dus nog maar net begonnen is.

Tot slot

Vierhonderd jaar geleden hadden we de leerling, gezelschap en meester. De meester leerde het vak aan de leerling en de gezelschap. De leerling kwam naar de meester omdat hij/zij zich geroepen voelde om het vakgebied te betreden. Na een aantal jaren werd de leerling een gezelschap. Worden wij nog gedreven door deze intentie of spelen totaal andere factoren een overheersende rol? Inmiddels gaan weer een aantal belangrijke wetten in werking, ook Europese. Om deze wetten toe te passen moet het inzicht, de kennis en de creativiteit van vakbroeders en zusters gaan komen die daarvoor niet meer door de meester zijn opgeleid. Hoe moeten zij oordelen? Hoe moeten zij argumenten van anderen op waarde schatten? Wordt dat nog belangrijk gevonden? Is het allemaal echt te complex? Maakt het niet meer uit wat we doen als we het maar volgens de wetten doen? Moeten we nog de middelen en het beschikbare geld optimaal voor de maatschappij besteden of managen we het zonder de juiste intentie wel naar een geaccepteerde oplossing? Ik krijg hier in ieder geval steeds meer moeite mee en ga voor een maatschappij waarin geest en lichaam weer samen komen. Om de wetenschap kans te geven was blijkbaar een scheiding nodig. Nu is de tijd aangebroken om de holistische werkelijkheid weer vorm en inhoud te geven. Dus niet meer alleen maar deelprobleem beschouwen en die oplossen, maar echt naar het geheel kijken om tot optimale oplossingen van vraagstukken te komen. Dan blijkt dat het oplossen van deelproblemen *niet* zomaar betekent dat het echte vraagstuk adequaat wordt aangepakt.

De intentie om optimale oplossingen te zoeken voor nu en de toekomst is dus essentieel. Het egocentrisch denken is niet meer van deze tijd. De intentie om maatschappelijk echt vooruit te gaan is wat mij betreft de drijfveer. Door dit te volgen zullen ook optimale oplossingen voor de problemen waartegen we aanlopen kunnen worden gevonden.

